

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. Мария Димитрова Стойчева Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Научна специалност: Политология 5.11.02 и Философия на културата, политиката,
правото и икономиката 5.01.13

На: дисертационния труд на Мартина Сребкова Арабаджиева на тема *Инструменти за финансово управление на висшите училища в контекста на европейските политики за качество* за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ по професионално направление 3.8. Икономика (Икономика и управление по отрасли - образование, наука и иновации), към СУ „Климент Охридски“, Стопански факултет

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научно жури по защита на дисертационния труд, съгласно заповед № РД38-113 от 09.02.2017 г. на Ректора на СУ и Протокол №1 от заседание на научно жури.

Рецензията е изготвена в съответствие с изискванията на: Закона за развитието на академичния състав в Република България, обн. ДВ, бр.38 /21.05.2010 г., с последно изм. и доп. ДВ бр. 68/02.08.2013 г.; - Правилника за прилагане на Закона за развитие на академичния състав в Република България, обн. ДВ бр.75/24.09.2010 г., с последно изм. и доп. ДВ бр.62/12.07.2013 г.

1. Информация за дисертанта

Авторът на дисертационния труд е докторант на самостоятелна подготовка съгласно решение на Факултетния съвет към Стопански факултет, заповед № РД 20-308/04.02.2015 на Ректора на СУ. Мартина Арабаджиева е отчислена с право на защита. Дисертационният труд е обсъден на Разширен катедрен съвет на катедра „Икономика и управление по отрасли“ при СУ „Свети Климент Охридски“, Стопански факултет на 20.12.2016 г. Научен консултант е проф. д-р Албена Вуцова.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Представената от кандидата дисертация се състои от Увод, Литературен обзор, четири глави, Заключение, Приноси, използвана литература, публикации по темата и четири приложения в обем от 190 страници, от които основен текст 176 страници. Използвани са общо 86 литературни източника, сред които 25 заглавия на кирилица и 61 на латиница. Дисертацията включва 17 таблици, 51 фигури и 4 приложения. Дисертационният труд е оформен съгласно техническите изисквания.

Уводът съдържа необходимите компоненти като актуалност на темата, основни цели и задачи на изследователската работа, обект и предмет на изследването, хипотеза и използвани методи.

Проблемът е **актуален** в научно и приложно отношение. Изследванията върху този проблем в България са редки, спорадични, на практика – отсъстват. Това прави текста актуален и полезен. Има изследвания, оценки и разработки на европейско равнище, които разглеждат проблема в сравнителна перспектива, каквато е и целта на настоящата работа. Дисертантката убедително обосновава актуалността на темата с референция към проблемите на финансирането на висшето образование в България и в държавите членки на Европейския съюз. Има и позовавания върху изследвания върху финансирането и развитието на висшето образование в по-широка перспектива, като дисертантката използва актуални изследвания и публикации след 2010 година.

Формулираната от кандидатката **цел** на дисертационния труд е да се представи по-ефективен модел, стимулиращ поддържане на качеството, приложим в национален план въз основа на сравнителен анализ на модели на финансиране на висшето образование. Предпоставка за осъществяване на целта е отчитането на предизвикателствата пред висшето образование и тенденциите в развитието му в глобален аспект. Така формулирана целта включва оценка на системата на финансиране на висшето образование в Република България, което е направено в Глава втора от дисертационния труд. Очевидна е и предпоставката, че финансирането на висшето образование не е достатъчно ефективно в степен да може да отговори на предизвикателствата и на очакваните потребности на пазара на труда в Европа като общество на знанието в близка перспектива. Тази цел е конкретизирана в четири изследователски задачи, чието изпълнение последователно се представя в дисертационния труд.

Обект на изследването са съвременните финансови модели на висшите училища в България и добри практики в Европа. **Предметът** на изследването се определя с фокус върху модел за финансиране на висши училища за по-ефективно финансово управление. Така дефиниран предметът донякъде се покрива с обекта на изследването и недостатъчно представя обхвата на работата, която в голяма степен разглежда факторите и основните принципи, водещи за конструирането на ефективен модел на финансово управление. Тази недостатъчна прецизност обаче не променя насоката на

изследователската работа и представлява по-скоро въпрос на точно формулиране, а не недостатък на изследователския труд.

В увода ясно се очертават и ограниченията на изследователската задача, които са ясни, обосновани и създават възможност за постигане на по-съществени изследователски резултати от научно-приложен характер. Те се отнасят до ограничаване до финансовото управление на държавните висши училища и използване на два критерия за качество, а именно капацитет за привличане на допълнителни средства от страна на висшите училища и качество на обучителния процес. Тези ограничения са обосновани, макар и не достатъчно обяснени, тъй като в контекста на държавните висши училища може да приемем се проявяват остро недостатъците на политиката на балансиране между две желани, но трудно съвместими черти.

Получените резултати се основават на собствено **емпирично изследване** с приложението на индуктивен метод, който предполага анализ на състоянието, извеждане на закономерности, идентифициране на тенденциите, изграждане на хипотеза, разработване на теоретичен модел и апробирането му в практиката. Всички тези стъпки са представени ясно, при което се очертава самостоятелната изследователска работа на дисертантката и са представени постигнатите резултати.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

В дисертационния труд е направен като самостоятелна обособена част **обзор на академичната литература**, на документите, които очертават състоянието и насоките за развитие на висшето образование на европейско равнище, както и в контекста на световните тенденции. Внимание е обърнато и на насоките за развитие на висшето образование на национално равнище. Тази част, макар и да не ѝ е обърнато достатъчно внимание в автореферата, е ключова за изследователската работа. Трябва да посочим, че тя е направена прецизно, дава широк обхват на източниците и извежда основните принципи за развитието на финансовото управление на висшето образование в тясна връзка с устойчивостта на качеството и формите за неговата оценка. Изследваните академични и научни източници се комбинират добре и се допълват с изследвания на европейски агенции, така и с такива, проведени под егидата на Световната банка и на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие.

Дисертантката демонстрира познаване на областта като умело се позовава на документи на Европейската комисия, изследвания на Агенцията за култура, аудиовизия и образование, Евридика и др. Тази част има и ролята да представи основните принципи на финансиране на висшето образование, да посочи новите тенденции и тяхната обосновка в научната литература и в стратегическите документи от областта на политиката. Ясно се извежда акцентът върху измеримост на резултатите, гарантиране на качеството, използването на систематична информация за постиженията като основополагащи за ефективността, както и се очертават тенденции за изместване на тежестта на използването на публични средства към усилено търсене на частни източници на финансиране. В този контекст ясно се ситуират практиките в България, като дисертантката прави успешен опит да отрази динамиката на променящите се механизми за финансиране и развитие на висшето образование през последните две години.

Първа глава прави обзор на политиките на финансово управление на висшето образование в Европа и инструментите за провеждането му. Водещата задача в достатъчна степен акцентира на връзката на финансовите инструменти и ефективността на финансовото управление и възможните механизми за диверсификация на източниците, която се налага от тенденцията за недостиг на средства.

Прегледът на съвременните политики за развитие на висшето образование с основание акцентират на тези в рамките на Европейския съюз. В главата се разглеждат и анализират както типовете финансиране на висшето образование сред държавите членки на ЕС, така и добрите практики и тяхната зависимост с типа финансиране. Дисертантката успява да представи една богата картина на многообразието на подходи, обусловени от националните традиции на държавите членки, на предприеманите стъпки за развитие на сектора и на тясното обвързване на неговите цели със стратегическите цели и приоритети на страната. Изводите, които се правят не акцентират едностранно на приложението и копирането на модели, а насочват вниманието към взаимосвързаността между традиции, поставени цели, демографско и икономическо състояние и тенденции. Успешно е реализирана и целта за самостоятелен сравнителен анализ както между страните, така и между използваните форми на финансиране (например сравнителното представяне в Таблица 1.2.1 на

традиционното финансиране и финансирането според резултатите). Това ясно насочва анализа към изводи, които подпомагат намирането на подходящи и действащи модели в контекста на състоянието на финансирането на висшето образование в България. Използвани са данни от проучвания на европейско равнище, което отговаря на целите на главата и представя по-близки и по-далечни до местните решения като се обосновава пригодността им, слабите и силните им страни за поддържането на баланс между качество, преодоляване на недостатъчното финансиране и оценка на резултатите съобразно ясни критерии в ситуация на засилена необходимост от отчетност и прозрачност на финансовото управление на висшето образование в европейски контекст. Обоснован е изводът, че в сравнение със структурните реформи финансовите имат по-бърз и пряк ефект върху резултатите на системата на висшето образование като това се отнася преди всичко за финансирането, базирано на резултатите и на конкурентното проектно финансиране.

Има неточност в определянето на политиките на ЕС в областта на образованието. В автореферата подзаглавието на Първа глава ги определя като „обща политика“, което е неточно. Това подзаглавие не е част от Първа глава на основния текст. В същото време на с. 29 от дисертацията правилно се отбелязва, че политиките в областта на висшето образование не са от изключителна компетентност за ЕС. Те правилно са определени като политика/компетентност на европейско измерение да подкрепя, координира или комплементарни (по-точно е да се използва допълва) действията на държавите членки. Това означава, че авторката правилно разбира обхвата на компетентност на действието на ЕС в тази област. Но определянето им като „споделена компетентност“ е неточно (с. 29). По отношение на областите на компетентност от тази група интензитетът на действието на ЕС е най-ограничен в сравнение с изключителната или споделената компетентност. В тези области по принцип държавите запазват своята компетентност, а ЕС подкрепя, допълва или координира националните законодателства в тяхното „европейско измерение“. Следователно в тези области държавите-членки не прехвърлят законодателни правомощия на институциите на ЕС. Може да се приеме, че това е неправилна еднократна терминологична употреба, тъй като посочените особености на европейските политики в тази област са ясно и правилно представени в текста на дисертацията.

Втора глава съдържа целенасочен преглед на ситуацията в България, като представянето ѝ е значително подпомогнато от сравнителния анализ от предишната глава и умелото въвеждане на основните принципи и критерии за добро финансово управление, което да подпомага повишаването и гарантирането на качеството на обучението и мястото на образователните институции в развитието на региона, страната и пазара на труда. В главата се представя по целенасочен начин историята, динамиката и настъпващите процеси на реформи в полето на регламентирането на подхода за финансиране на висшето образование в България. Представят се стъпките, предприети в посока на въвеждането на пригодни за целта подходи, които да отговарят на потребностите на обществото и пазара на труда, но и да окажат тласък в устойчивостта и качеството на самия сектор на висшето образование. Изводите и анализът на състоянието се основава информирано на добър подбор на данни от български и европейски източници, които добавят важни аспекти и стойност на изпълнението на поставената задача в главата (например, динамиката на базовия норматив на издръжката на един студент във Фигура 2.1.3.; разпределението по видове финансови ресурси във Фигура 2.1.4; динамиката на финансовите потоци и т.н.). Във фокуса е поставено качеството и неговото гарантиране, като се представят механизмите на оценка, които да стимулират институции с най-високи резултати. Подбраните примери от професионално направление „Икономика“ и „Администрация и управление“ са подходящи и добре инкорпорирани в аргументирането на позициите на авторката.

В главата ясно се представят основните понятия, категории и индикатори, които оформят рамката на политическите решения за финансирането на висшето образование, механизмите за приложението им и конкретното им изчисление и тяхната взаимозависимост и свързаност. Правят се класификации (като например, типовете подходи за измерване и оценяване на качеството), които разширяват рамката на изследването. Авторката демонстрира критичен подход с умереност и аналитичност и предлагане на възможни решения, което засилва надеждността и доверието към излаганите тези и предлаганите посоки на развитие на дебата за финансирането на висшето образование.

Трета глава като логическо следствие проследява добри практики и възможни промени в системата на финансово управление в България. Има последователност във фокуса като се доразвиват основанията за осигуряване на качество на висшето образование като на преден план трябва да излязат качествените индикатори. Представянето на тази глава е донякъде схематично, което е породено от задачата да се коментират основните предизвикателства пред висшето образование в България и да се насочи вниманието към избора на показатели, които да отразяват качеството. Вниманието се насочва към финансирането, основано на резултатите, като фактор за постигане на ефективност. Ролята на тази глава е да проследи аргументите за избора на модела на финансиране за емпиричната фаза на изследователската работа.

Четвърта глава предлага модел за разпределение на публичните средства, гарантиращ качество. Прави се уточнението, че това е модел на финансово управление, приложим както за висшите училища, така и за техните структури. Представени са бюджетите на два факултета в Технически университет, София, които са съставени в съответствие с пилотните критерии и в следствие е показан ефектът на влияние върху тяхното финансиране. Упражнението по финансовото планиране и разпределение на субсидията демонстрира положителен ефект за структурите с по-високо качество като с това се постига по-точна оценка на постигнатите резултати в съответната област и сравнение между професионалните направления.

Заклучението обобщава резултатите на дисертационния труд и потвърждава тезата за възможността за въвеждане на по-ефективен метод на финансово управление.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Получените резултати от изследователската работа имат както теоретично, така и практико-приложно значение. Съгласна съм с формулираните четири приноса и потвърждавам впечатлението си, че те са резултат на самостоятелна изследователска работа и са лично дело на авторката. По-конкретно изследвани са и са анализирани съвременните походи и методи за финансово управление на висшето образование в Европа и е направена оценка на критериите за постигнато качество в дейността на

висшите училища. От приложна гледна точка е разработен модел за финансово управление и разпределение на публичните средства. Моделът е апробиран в звена на висше училище и е проследена промяната на получаваните субсидии от двата факултета като се отчита качеството въз основа на идентифицирани основни индикатори и методи за верифицирането им.

5. Оценка на публикациите по дисертацията.

Докторантката има пет публикации в научни издания по темата на дисертационния труд самостоятелни и в съавторство.

6. Заключение

Дисертационният труд на Мартина Сребкова Арабаджиева отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Р. България и на Правилника за неговото приложение.

Дисертационният труд е самостоятелно, завършено и задълбочено изследване на актуален въпрос със съществено практическо значение. Представеният текст демонстрира, че поставените задачи и цели са изпълнени. В хода на настоящата рецензия отправих критични бележки и оценки към някои аспекти на структурата, концептуалните основания и стила на изложение, които не променят общата ми положителна оценка за дисертационното изследване на Мартина Арабаджиева.

Предлагам с убеденост на уважаемите членове на научното жури **да присъдят на Мартина Сребкова Арабаджиева образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 3.8. Икономика (Икономика и управление по отрасли - образование, наука и иновации).**

1.05.2017

Рецензията изготви:

Проф. д-р Мария Стойчева